

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

3-maxsus
son (6-jild)

2026

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (6) – 2026

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2026

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahammatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdulkaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Sulaymanova Dildora Nazarovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Алимджанов Бахтиёр Абдихакимович</i> БАЙСТВО В РУССКОМ ТУРКЕСТАНЕ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	9-14
<i>Мамасайдов Лutfillo Payzullo o'g'li</i> XALQ TA'LIMI SOHASIDAGI ISLOHOTLARNING YANGI BOSQICHI	15-19
<i>Aminov Hamidulloh Abdirahimovich</i> “TURKISTON ULAMOSI” ASARIDAGI TARIXCHI OLIMLAR	20-24
<i>Norboyev Sarvar Qahramon o'g'li</i> MADANIY MEROSNI MUHOFAZA QILISHDA YUNESKO KONVENSIYALARNING AHAMIYATI	25-28
<i>Mamarajabova Nilufar</i> ASTRONOMIYA VA MATEMATIKA SOHASIDA SAMARQANDLIK OLIMLARNING O'RNI (IX-XII ASRLAR)	29-33

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Кузубоев Бехзод Хамидович</i> ОЦЕНКА ДИНАМИЧЕСКОЙ ВЗАИМОСВЯЗИ МЕЖДУ ЗЕЛЕННОЙ ЭНЕРГИЕЙ, ВЫБРОСАМИ CO ₂ И ЭКОНОМИЧЕСКИМ РОСТОМ НА ОСНОВЕ МОДЕЛИ TVP-VAR.....	34-40
--	-------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Toshboboyev Maksud Jalilovich</i> SUN'YIY VA TABIIY INTELLEKT DIALEKTIKASINING GLOBAL XAVFSIZLIK, MEHNAT BOZORI, TA'LIM VA MADANIYAT SOHALARIDA MOHIYATI	41-46
<i>Yorqulov Hakimbek Otaqulovich</i> MILLIY INTELLEKTUAL SALOHİYATNI RIVOJLANTIRISHDA QADRIYATLAR OMILI.....	47-52
<i>Xolnazarov Ismatillo Sohibovich</i> FAZL AL-HAQ XAYRABODIYNING “HADIYYAT AL-SA'IDIYYA” ASARIDA BORLIQ TA'LIMOTI VA UNING IJTIMOIIY-AXLOQIY AHAMIYATI.....	53-58
<i>Xaitov Lazizbek Azamatovich</i> ABU ABDULLOH MUHAMMAD IBN ALI HAKIM TERMIZIYNING “MA'RIFATUL ASROR” ASARIDA BILISH FALSAFASI VA GNOSEOLOGIK QARASHLAR TAHLILI	59-62
<i>Azimova Charos Azamatovna</i> FALSAFIY-DINIY G'OYALARNING YOSHLAR XULQ-ATVORIGA TA'SIRI	63-68
<i>Rajabov Alisher Shavkatovich</i> SA'DIDDIN HAMAVIYNING TAJALLI VA HIJOB HAQIDAGI QARASHLARINING “VAHDAT UL VUJUD” G'OYALARI BILAN BOG'LIQLIGI	69-73
<i>Boymurodov Ilxombek Xayitmurodovich</i> VIRTUAL JAMOALAR VA RAQAMLI IDENTIFIKATSIYALASH JARAYONLARINING FALSAFIY TAHLILI	74-78

<i>Yakubov Azimjon Akmalovich</i> ABU SA'D ABDULMALIK IBN MUHAMMAD AL-XARGUSHIY AN-NISHOPURIY TA'LIMOTIDA NAFS MASALASI.....	79-83
<i>Ashurova Mahbuba Axtamovna</i> MUZEYLAR FAOLIYATINI TADQIQ ETISHNING IJTIMOIIY-FALSAFIY HAMDA METODOLOGIK MASALALARI	84-88
<i>Mamadaliyev Husanboy Yigitali o'g'li</i> MAHALLA RIVOJLANISHINING YOSH AVLOD TARBIYASIDAGI ROLI.....	89-92

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Narzikulova Rayhona</i> HUMOUR AS COGNITIVE–PRAGMATIC SCRIPT OPPOSITION: AN INTEGRATIVE LINGUISTIC MODEL.....	93-98
<i>Hasanova Gulhida Abdulaziz qizi</i> O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA HARAKAT FE'LLAR MUAMMOSI	99-108
<i>Yakubova Nilufar Egamberganovna</i> ESKI O'ZBEK TILIDAGI AYRIM ARABCHA IZOFALI BIRIKMALARNING LEKSIKALIZATSIYASI	109-114
<i>Asqarova Zulayxo Yangiboyevna</i> XORAZM TARIXNAVISLIGIDA “TO'YNOMA” AN'ANASI: SHAKLLANISHI VA KOMPOZITSION TUZILISHI	115-120

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Shagilova Gulxatisha Koptleuovna</i> SOG'LIQNI SAQLASH TUSHUNCHASINING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY MAZMUNI.....	121-125
<i>Komilov Lazizjon Zokirjon o'g'li</i> O'QOTAR QUROLNI QO'LLASH HUQUQIDA ZARARNI MINIMIZATSIYA QILISH BO'YICHA KOREYA AMALIYOTI.....	126-133
<i>Uzbekova Dilshoda Tulkinovna</i> DAVLAT XIZMATLARINI RAQAMLASHTIRISH — KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA	134-137
<i>Suyunova Iroda</i> APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LAWMAKING AND PRIVATE LAW....	138-146
<i>Максудов Хушнур Хуршедович</i> ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗАКОНОВ ОРГАНАМИ СЛЕДСТВИЯ В БОРЬБЕ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ.....	147-153
<i>Urinboyeva Muxlisa Ma'rufovna</i> SUN'IY INTELLEKT TUSHUNCHASI VA UNING HUQUQ TIZIMIDA QO'LLANILISHIGA OID NAZARIY YONDASHUVLAR.....	154-158
<i>Ochilov Aziz Ismatovich</i> MA'MURIY-HUQUQIY NIZO VA OMMAVIY-HUQUQIY NIZOLARNING O'ZARO NISBATINING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI	159-167

<i>Temirov Madrahim O'lmas o'g'li</i> BOJXONA SOHASIDA SODIR ETILGAN JINOYATLAR YUZASIDAN OLIB QO'YILGAN TOVAR MODDIY BOYLIKLARINING KEYINGI HUQUQIY MAQOMINI BELGILASHDAGI AYRIM MASALALAR VA ULARNING YECHIMLARI.....	168-171
<i>Mashrabov Madorbek</i> AVTOMOBIL YO'LLARINING OMMAVIY MULK SIFATIDA MA'MURIY-HUQUQIY TABIATI.....	172-177
<i>Abdugaffarov Davronbek Dilshod ugli</i> CHOICE OF LAW FOR INTERNATIONAL COMMERCIAL AGENCY AGREEMENTS: BALANCING PARTY AUTONOMY AND AGENT PROTECTION	178-183
<i>Kabilov Sardor Asrolovich, Mirzayev Faxritdin Ziyatovich</i> JINOIY JAVOBGARLIKDAN OZOD QILISH VA UNING IJTIMOIIY ZARURATI MASALALARI	184-189
<i>Эгамбердиев Ферузбек Аскаржон угли</i> ФОРМЫ СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ НА ДОСУДЕБНОЙ СТАДИИ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА.....	190-195
<i>Shermatova Gulruh Akmalovna</i> MAISHIY JINOYAT SODIR ETGAN SHAXSNING KRIMINOLOGIK TAVSIFI	196-201
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Qurbonova Dilafroz Toshturdiyevna</i> TEMURIY MALIKALAR MA'NAVIY MEROSI ASOSIDA TALABA-QIZLARNING AXLOQIY QADRIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING MAZMUNI VA MOHIYATI.....	202-205
<i>Tirkasheva Go'zal Baxramovna</i> XALQ OG'ZAKI IJODI – MILLIY VA UMUMMADANIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRUVCHI KOMPLEKS PEDAGOGIK MEKANIZM SIFATIDA	206-213
<i>Ismatov Dilmurod Elmurod o'g'li</i> BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING AXBOROT-PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI VA BOSQICHLARI	214-219
<i>Гулбоева Шохиста Исमत кизи</i> САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА КАК КЛЮЧЕВОЙ РЕСУРС ФОРМИРОВАНИЯ ИНЖЕНЕРНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ТЕХНИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ.....	220-224
<i>Qudratov Shahzod Nasim o'g'li</i> RAQAMLI TA'LIM EKOTIZIMINING MOHIYATI VA PEDAGOGIK IMKONIYATLARI.....	225-231
<i>Muhammadiyev Lochin G'ayratovich</i> OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA TARIX O'QITISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING SAMARADORLIGINI ANIQLASH	232-235
<i>Abraeva Rukhsora Shuhratovna</i> USING CORPUS-BASED TOOLS TO ENHANCE GRAMMAR INSTRUCTION FOR MULTILEVEL EXAM TAKERS.....	236-242
<i>Konisbaeva Amina Jenisbaevna</i> INGLIZ TILINI O'QITISHDA A2 DARAJADAGI O'QUVCHILARDA UCHRAYDIGAN TIL TO'SIQLARINING DIDAKTIK OMILLARI.....	243-248

Received: 01 March 2026
Accepted: 15 March 2026
Published: 31 March 2026

Article / Original Paper

SCIENTISTS-HISTORIANS IN THE WORKS OF THE "TURKISTAN ULAMOSI"

Aminov Hamidulloh Abdirahimovich,

senior researcher,

candidate of historical sciences,

doctoral student at the Abu Raykhan Beruni Institute

Oriental Studies of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan

Abstract. The article talks about the scientists-historians mentioned in the work "Ulamosi of Turkestan", published by Ismail Gaspirinsky (1267-1332/1851-1914), the leader of modern educators. The work lists the names of 123 scientists of Central Asia who contributed to science, 10 of them are scientists-historians. The article provides brief information about the life and work of historians of Central Asia. The titles of their works are given. These scientists at one time became famous as historians.

Keywords: history, historian, source, book, historian (writing history), geography, Turkestan, Bukhara.

"TURKISTON ULAMOSI" ASARIDAGI TARIXCHI OLIMLAR

Aminov Hamidulloh Abdirahimovich,

O'zR FA ShI doktoranti, tarix fanlari nomzodi, katta ilmiy xodim

Annotatsiya. Mazkur maqolada jadid ma'rifatparvarlari yetakchisi Ismoil Gaspirinskiy (1267-1332 h./1851-1914 m.) nashr qildirgan "Turkiston ulamosi" asarida keltirilgan tarixchi olimlar to'g'risida so'z yuritiladi. Ushbu asarda ilm-fanga hissa qo'shgan Markaziy Osiyolik jami 123 nafar olimlar nomlari keltirilgan bo'lib, ulardan 10 nafari tarixchi olimlar hisoblanadi.

Maqolada Markaziy Osiyolik tarixchi olimlarning hayoti va ijodi to'g'risida qisqacha ma'lumotlar berilgan. Ularning asarlarining nomlari keltirilgan. Mazkur olimlar o'z davrida muarrix – tarixchi olimlar sifatida shuhrat qozongan

Kalit so'zlar: tarix, tarixchi, manba, kitob, tarixnavis (tarix yozish), geografiya, Turkiston, Buxoro.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V6SI3Y2026N03>

Kirish. Jadid ma'rifatparvarlari yetakchisi Ismoil Gaspirinskiy (1267-1332 h./1851-1914 m.) nashr qildirgan "Turkiston ulamosi" asari arab yozuvli turkiy tilda bitilgan bo'lib, Bog'chasaroy shahrida "Tarjumon" gazetasi matbaasida 1900-yili chop etilgan [20].

"Turkiston ulamosi" asari so'zboshi bilan birga 10 ta fasldan tashkil topgan. Muallif tomonidan keltirilgan so'zboshida qadim turkistonliklar XIX asr oxiri – XX asr boshlariga kelib dunyoviy ilmlarni "kerakmas" va "lozim emas" deb gumon etganlari va dunyoviy ilm-fan tahsiliga himmat etmaganlaridan noliydi. "Aksariyat fanlarning abo-ajdodimiz zamonlarida Turkistonda va Movarounnahrda tahsil qilganliklarini asarlaridan ko'rarmiz", deydi. Asar nashridan maqsad: "Bularni bir yodga va ko'z oldimizga olaylik-da, kamolot tahsilidan qo'rqmaylik! O'zimizni faqatgina chopqinchi va bosqinchi o'tliq gumon etib, ilmu kamolot maydonida joysiz, o'rinsiz sanamaylik!" degan tashviqotda o'z aksini topgan, desak mubolag'a bo'lmaydi [20, 3-b.].

“Turkiston ulamosi”da jami 123 nafar ilm-fanga hissa qo‘shgan mashhur bobokalonlarimiz to‘g‘risida qisqacha ma‘lumotlar berilgan bo‘lib, ularning nomlari, qisqacha tug‘ilgan va vafot sanalari, yozgan asarlari to‘g‘risida so‘z yuritiladi. Asarda tasavvuf, tafsir, hadis, aqoid, fiqh kabi diniy ilm bilan shug‘ullanganlar qatori astronomiya, matematika, geografiya, geometriya, tibbiyot va adabiyot kabi dunyoviy fanlarda ham shuhrat qozongan olimlarning nomlari keltirilgan. Biz mazkur maqolada ushbu asarda keltirilgan tarixchi olimlarga to‘xtalmoqchimiz.

“Turkiston ulamosi” asarida tarixchi olimlar “Turkistonda etishgan ta’rix va jug‘rofiyo ulamosi” nomli faslda zikr qilingan. Ular 10 nafarni tashkil qiladi.

Asosiy qism. Gasprinskiy tarixchi olimlar qatorida birinchi bo‘lib, Xondamirning nomini keltirgan. “G‘iyosiddin Muhammad Xondamir Movarounnahr muarrixlaridandir”, deb turib, uning “Xulosat al-axbor” (Xabarlar xulosasi), “Habib as-siyar” (Siyratlar do‘sti), “Makorimi axloq” (Mukarram xulqlar), “Javohir al-axbor” (Xabarlar javohiri), “Muassir al-muluk” (Podshohlar ta’sir qiluvchisi) va “G‘aroyib al-asror” (G‘aroyib sirlar) nomli asarlarini zikr qiladi. Shuningdek, uning 942/1535-1536 da Hindistonda vafot etganini qayd qiladi. Hozirgacha olimning “Habib us-siyar” hamda “Makorimul axloq” asarlari o‘zbek tiliga tarjima qilinib nashr etilgan [17; 18; 24].

Abu Muhammad Farg‘oniy “Turkiston ulamosi” asarida zikr qilingan ikkinchi tarixchi olimdir. Gasprinskiy u haqida: “Islomning mashhur ta’rixnavislaridan bo‘lgan bu zotning “Tarixi Tabariy” (at-Tabariyning tarixi)ga yozgan zayli muarrixlar oldida maqbul asarlardandir”, deydi [8].

Abu Muhammad Abdulloh ibn Muhammad ibn Ja‘far al-Farg‘oniy O‘zbekistonda kam o‘rganilgan tarixchilardan hisoblanadi. Uning mashhur tarixiy asar “Tarixi Tabariy”ga zayl, ya‘ni ilova bitgani ma‘lum, xolos. Ushbu zayl “as-Sila” deb atalgan [7]. Abu Muhammad al-Farg‘oniyning hayoti va ijodi haqida ko‘p ma‘lumotlar yo‘q. “Kashf az-zunun” va “Hadiyyat al-orifiyn”da uning ismi va asari nomi tilga olingan, xolos.

“Turkiston ulamosi” asarida Hofizi Abro‘ nomi ham keltirilgan bo‘lib, uning hirotlik bo‘lgani, “Zubdat at-tavorix” (Tarixlar qaymog‘i) asari muallifi ekani va 834/1430-1431 sanada vafot qilgani qayd qilingan.

Hofizi Abro‘ laqabi bilan tanilgan bu tarixchi olim Shahobiddin Abdulloh ibn Lutfulloh ibn Abdurrashid al-Xavofiy Hirotga qarashli Xavof shaharchasida tug‘ilgan, Hamadonda tahsil olgan, 1430-yilda Zanjonda vafot etgan. Hofizi Abro‘ Amir Temur va uning o‘g‘li Shohruh saroyida xizmatda bo‘lgan. Shohruxga bag‘ishlab ikkita tarixiy asar bitgan. So‘ng “Zubdat at-tavorix” asarini yaratgan. Uning yana bir nomi “Majmu‘ at-tavorix”dir [15].

“Turkiston ulamosi” asarida tarixchi olimlar qatorida Jamoliddin Atoulloh Nisoburiy nomi ham keltirilgan bo‘lib, uning asli kelib-chiqishi Movarounnahrda ekani zikr etiladi. Alisher Navoiyga bag‘ishlab yozilgan “Ravzat al-ahbob” (Do‘stlar bog‘i) bilan “Takmil as-sino‘a” (San‘atlarni mukammallashtirish) asari eslatiladi.

Sayyid Jamoliddin Atoulloh ibn Sayyid G‘iyosiddin Fazlulloh ibn Abdurrahmon an-Naysoburiy ash-Sheroziy (vaf. 926/1520) o‘z davrining yetuk olimi va muhaddisi. “Jamol muhaddis” va “Muhaddis Sheroziy” nomlari bilan tanilgan. Hirotida ilmiy faoliyat olib borgan va Alisher Navoiy bilan yaqin munosabatda bo‘lgan. Unga atab “Ravzat al-ahbob” va boshqa asarlarini bitgan. Gasprinskiy bu erda “Takmil as-sino‘a” deb atagan asari “Badoyi‘ us-sanoyi”

bo'lib, u o'zbek tiliga tarjima qilingan [13]. Shuningdek, Gasprinskiy uning vafotini 917/1511-1512 sanada deb ko'rsatadi. Lekin, aksar manbalarda 926/1520 sana yozilgan.

Gasprinskiy tarixchi olimlardan beshinchisi sifatida Abu Sa'd Sam'oniyy al-Marvaziy nomini keltirib o'tgan. Uning muarrix olimlarning mashhurlaridan ekani, 10 jildli "Ta'rixi Marv" (Marv tarixi), 15 jildli "Ta'rixi Xatib Bag'dodiy" (Xatib al-Bag'dodiyning tarixi)ning zayli, 8 jildli "Kitobi Ansob"i (Nasablar kitobi) asarlari borligi hamda 562/1166-1167 yili vafot etgani ko'rsatilgan.

Abu Sa'd Abdulkarim ibn Muhammad as-Sam'oniyy (1113-1167) Marvda tug'ilib-o'sgan, islom shaharlari bo'ylab sayohatga chiqqan. 1155-1156 yillarda Movarounnahr va Xorazmda bo'lgan. Uning bizgacha Gaspirali ko'rsatgan asarlaridan faqat "al-Ansob" asarining bir qismigina etib kelgan. Ushbu asar to'g'risida nomzodlik va doktorlik dissertasiyalari yoqlangan [3].

"Turkiston ulamosi" asarida Ahmad ibn at-Tayyib as-Saraxsiy haqida "Turkistonda etishgan hukamo va atibbo" faslida batafsilroq so'z yuritilgan. Tarixchi olimlar qatorida ham zikr qilinganiga sabab esa uning ta'rix va geografiyaga doir yozgan "Kitob al-Mamolik va-l-masolik" (Mamlakatlar va yo'llar kitobi), "Kitob Manfa'at al-jibol" (Tog'larning foydalari), "Kitob Zod al-hofir" (Tuyoqlar taomi) va "Fazoyilu Bag'dod va axboruho" (Bag'dod fazilatlarini va uning xabarlarini) nomli asarlari bo'lgani ko'rsatilgan [1; 2].

Ali Qushchi haqida astronom va matematiklar haqidagi faslda batafsilroq to'xtalangan. Gasprinskiy bu erda uning Mirzo Ulug'bekning ko'rsatmasi bilan Chin sayohatnomasini yozganini qayd qilar ekan, "u geografiya fanining taraqqiyotiga buyuk hissa bo'lib qo'shildi. Shuningdek, erning uzunlik va kenglik darajalarini to'g'rilashda ham yordamchi bo'ldi", deydi [9; 19].

Abdurrazzoq Samarqandiy "Turkiston ulamosi" asarida sakkizinchi o'rinda zikr qilingan muarrix olimdir. Gasprinskiy uning Shohrux mirzo tarafidan Kalkuttaga elchi qilib yuborilganini va shu munosabat bilan "Hindiston sayohatnomasi" asarini yozganini eslaydi. Bu asar geografiya faniga qo'shilgan hissa bo'lganini yozadi. Shuningdek, "Matla' as-sa'dayn" (Ikki baxtiyorning chiqishi) ismli buyuk asari – turkiylarga oid tarix, deya faxrlanadi.

Kamoliddin Abdurrazzoq ibn Jaloliddin Ishoq as-Samarqandiy (1413-1482) Hirotda tug'ilib-o'sgan. Shohrux va Abulqosim Bobur (1451-1457) saroylarida xizmatda bo'lgan va Hindiston, Misrga elchi sifatida borgan. Hindistonga qilgan safar xotiralari – safarnomasi hamda tarixiy asari "Matla' as-sa'dayn"ning asosiy qismlari o'zbek tiliga tarjima etilgan [5; 6].

Abu Ja'far Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy nomi ham "Turkiston ulamosi" asarida Turkistondan etishib chiqqan buyuk matematiklar qatorida zikr qilingan [22; 23]. Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy to'g'risida "Turkistonda etishgan nujum, hay'at va riyoziya ulamosi" faslida so'z yuritilgan. Tarixchilarga bag'ishlangan faslda esa Batlimus (Ptolemey)ning kitobiga taqlidan "Rasm al-arz" (Erning rasmi) nomli asar yozganini eslatar ekan, er yuzidagi ko'pgina shaharlarning uzunlik va kenglik darajalari birma-bir ko'rsatib berilganini eslatadi [10; 11; 14; 16].

"Turkiston ulamosi" asarida zikr qilingan tarixchi olimlardan oxirgisi Mir Abdulkarim Buxoriy hisoblanadi. Gasprinskiy uning buxorolik olimlardan ekanini qayd qilib, usmoniylik mamlakatiga safar qilganini hamda 1246/1830-1831 yilda Istanbulda vafot etganini yozadi. Turkiston va Afg'oniston ahvoriga doir bir tarix kitobi yozganini Musyo Shiffer tarafidan fransuzchaga tarjima etilib, 1876 yili Parijda nashr qilinganini eslatadi [21].

Mir Abdulkarim al-Buxoriy (vaf. 1246/1830) Buxoroda tugʻilib-oʻsgan. Oʻn olti yoshidayoq Hirot va Kashmiringacha sayohat qilgan. 1219/1804 yilda Buxorodan Moskvaga elchi boʻlib borgan. Soʻng 1222/1807 yili Turkiyaga elchi boʻlib borib, oʻsha erda umrining oxirigacha yashab qolgan. Uning “Markaziy Osiyo tarixi” nomli tarixiy asari muhim ahamiyatga ega boʻlib, fransuz tiliga ham tarjima etilgan [12].

Muhokama va tahlil. “Turkiston ulamosi” asarida keltirilgan tarixchi olimlar haqidagi maʼlumotlar oʻz vaqtida yirik ilmiy va maʼnaviy merosga ega ekanimizni yana bir bor tasdiqlaydi. Ismoil Gasprinskiy tomonidan ularning hayoti va ilmiy faoliyatini alohida fasl sifatida berilgani, avvalo, tarix fanining turkiy xalqlar maʼnaviyatidagi oʻrni yuqori ekanini koʻrsatadi.

Asarda zikr qilingan olimlarning aksariyati nafaqat tarix, balki geografiya, adabiyot, falsafa kabi fanlar bilan ham shugʻullangan. Bu esa ularni ensiklopedik ilm egalari sifatida baholash imkonini beradi. Masalan, Abu Saʼd Samʼoniy yoki Abu Muhammad Fargʻoniy nafaqat tarixiy asarlar yozgan, balki ular orqali oʻz davrining ijtimoiy-siyosiy voqealariga ham munosabat bildirgan.

Gasprinskiy tomonidan tanlangan olimlar orasida mahalliy tarixchilar bilan bir qatorda keng islom olamida mashhur boʻlgan shaxslar ham bor. Bu uning asarni yozishdagi asosiy maqsadi — Turkiston ziyolilarining ilmiy salohiyatini namoyon etish va dunyoviy bilimlarga qiziqish uygʻotish ekanini koʻrsatadi.

Shuningdek, asarda tarix fanining oʻsha davrdagi ahamiyati va taraqqiyotiga oid mulohazalar ham sezilib turadi. Jumladan, muallif tahlillaridan tarixiy manbalarga asoslangan tarzda olimlar asarlari va ularning ilm-fanga qoʻshgan hissasi qisqa va aniq ifoda qilinganini bilish mumkin. Bu esa asarning keng ommaga moʻljallanganini ham koʻrsatadi.

Bundan tashqari, “Turkiston ulamosi” asari orqali biz tarixiy shaxslarning biografialari va ilmiy merosi bilan tanishish bilan birga, ularning asarlari orqali tarixni qanday anglashganini ham koʻrib chiqamiz. Shu jihatdan ushbu asar nafaqat bibliografik manba, balki madaniy-ilmiy mulohazalarni qamrab olgan muhim asardir.

Xulosa. Ismoil Gasprinskiyning “Turkiston ulamosi” asari — IX–XX asrlar chorrahasida yashagan va faoliyat yuritgan turkiy xalq ziyolilari haqidagi muhim manbalardan biridir. Unda keltirilgan tarixchi olimlar haqidagi maʼlumotlar faqat biografik ahamiyatga emas, balki tarix, ilmiy meros va madaniyatimizni tiklash uchun ham katta qiymatga ega.

Asarda zikr qilingan tarixchilarning ilmiy merosi orqali biz nafaqat oʻtmishni anglaymiz, balki kelajak avlodni ham ilmga, madaniyatga va maʼrifatga chorlaymiz. Gasprinskiyning ushbu asar orqali taʼlimga, ilm-fanga boʻlgan daʼvati bugungi kunda ham oʻz dolzarbligini yoʻqotmagan.

Shu bois, “Turkiston ulamosi” asari va unda keltirilgan tarixchi olimlar haqidagi maʼlumotlarni ilmiy tadqiqotlar asosida yanada kengroq oʻrganish, ularning asarlarini tarjima qilish va tahlil etish — bugungi kun tarixchilari va maʼrifatparvarlari oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Abduhalimov B. “Bayt al-hikma” va Oʻrta Osiyo olimlarining Bagʻdoddagi faoliyati (IX-XI asrlarda aniq va tabiiy fanlar). – Toshkent: “Toshkent islom universiteti”, 2004. – 236 b.
2. Abduhalimov B. Ahmad as-Saraxsiy (835-899) // <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/tarix/manaviyat-yulduzlari/ahmad-as-saraxsiy-835-899/>

3. Abdulkarim as-Sam'oni. Nasabnoma (al-Ansob) / Tarjimonlar: A.Buxoriy, K.Rahimov. – Toshkent: “Hilol-nashr”, 2017. – 339 b.
4. Abdurahmonov A. Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy - buyuk matematik. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 1983. – 114 b.
5. Abdurrazzoq Samarqandiy. Matlai sa'dayn va majmai bahrayn / Fors tilidan tarjima, so'zboshi va izohlar muallifi: A.O'rinboev. – Toshkent: “Fan”, 1969. – 464 b.
6. Abdurrazzoq Samarqandiy. Matlai sa'dayn va majmai bahrayn. II jild, birinchi qism / Fors tilidan tarjima, so'zboshi va izohlar muallifi: A.O'rinboev. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2006. – 632 b.
7. Agzamova M. About copies, translations and editions of the work ‘Tarikh ar-rusul valmuluk’ // *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal* 10 (4), 2020. – P. 755. 10.5958/2249-7137.2020.00136.6
8. Agzamova M. Muhammad ibn Jarir at-Tabariy o'rta asr buyuk muarrixii // *Scientific progress. Volume 2 | Issue 1 | 2021.* – B. 1817-1822.
9. Ahmedov A. Ali qushchi // “Ma'naviyat yulduzlari: Markaziy osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar” . – Toshkent: “Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi”, 1999. – B. 176-181.
10. Ahmedov A. Muhammad al-Xorazmiy. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2011. – 56 b.
11. Alimov Z. “Kitab Surat al-ard” asari ash-Shosh viloyati tarixiy geografiyasi manbasi sifatida // “XXI asr: fan va ta'lim masalalari” ilmiy elektron jurnali. №2, 2020 yil. – B. 1-9.
12. Aminov B., Zamonov A. Abdulkarim Buxoriyning “Markaziy osiyo davlatlari (Afg'oniston, Buxoro, Xiva, Qo'qon)ning Nodirshoh hukmronligi so'nggi yillaridan to 1233/1818 yilga qadar bo'lgan tarixi” asari va unda Buxoro amirligi tarixining bayoni hususida // “Muarrix” jurnali. 3-son. Toshkent, 2024. – B. 1-26.
13. Atoulloh Husayniy. Badoyi' us-sanoyi' / Fors tilidan. A. Rustamov tarjimasi. – Toshkent: “G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti”, 1981. – 400 b.
14. Eshchanov R, Sotliqov A, Abdullaev O. Al-Xorazmiy-buyuk qomusiy olim. – Urganch: “Xorazm”, 2008. – 72 b.
15. Faromarzi Fayzullo. Mesto pismennogo naslediya Xafiz-i Abru v pridvornom letopisanii timuridskogo perioda // *Problemi Vostokovedeniya.* 2023/3 (101). – S. 21-28.
16. Geograficheskaya karta mira Al-Xorezmi po knige "Surat al-arz". – Dushanbe: “Donish”, 1985. – 133 s.
17. G'iyosiddin ibn Humomiddin Xondamir. Habib us-siyar fi axbori afrodi bashar / Fors tilidan tarjima va muqaddima mualliflari: J.Hazratqulov, I.Bekjonov. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2013. – 1271 b.
18. G'iyosiddin Xondamir. Makorim ul-axloq / Fors tilidan K.Rahimov tarjimasi. – Toshkent: “G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi”, 2015. – 208 b.
19. Ibodov J., Matvievskaya G. Ulug'bek shogirdi – Ali qushchi. – Toshkent: “Fan”, 1994. – 36 b.
20. Ismoil Gasprinskiy. Turkiston ulamosi. – Bog'chasaroy: “Tarjumon”, 1900. – 24 b.
21. Mir Abdoul Kerim Boukhary. Histoire de l'Asie centrale: (Afghanistan, Boukhara, Kiva, Khoqand), depuis les dernières années du règne de Nadir-Châh (1153) jusqu'en 1233 de l'hégire (1740-1818 / Publiée traduite et annotée par Charles Schefer. – Paris: “Ernest Leroux Editeur”, 1876. – P. 324.
22. Sadaddinova S. Al-Xorazmiy va algaritm. – Toshkent: “Aloqachi”, 2014. – 44 b.
23. To'raev B. Muhammad ibn Muso Xorazmiy nochiziqli tafakkur sohibi // *International journal of philosophical studies and social sciences.* Vol 2, Issue 4 2022. – B. 42-61.
24. Xonadmir. Makorimul axloq (Yaxshi xulqlar) / Forschadan M.Faxriddinov va P.Shamsiev tarjimasi. – Toshkent: “G'afur G'ulom nomidagi Badiiy adabiyot nashriyoti”, 1967. – 134 b.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (6) – 2026

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).